

Громадянський спротив – це ритуальне дійство, у ході якого відбувається національна та етнічна самоідентифікація, актуалізується мультикультуральний та мультиетнічний характер народу та складається політична нація. Феномен українського протесту продемонстрував у чистому вигляді що він є символічним дійством, актом трансгресії, коли трансформується та змінюється сама дійова особа, відбувається ритуал переходу, після якого вже неможливо бути колишнім.

Громадський протест в Україні супроводжується процесом творення власної історії, яка відбувається на наших очах, є не вигаданою і може закласти спільний фундамент нашої модерної ідентичності.

Джерела та література:

1. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.
2. Adorno T. The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture / Teodor W. Adorno – London: Routledge, 2001. – 224 p.
3. Сміт Е.Д. Національна ідентичність. / Ентоні Д. Сміт. — К.: Основи, 1994. –224 с.
4. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання» / Чарльз Тейлор. – К.: Альтерпрес, 2004. – 172 с.
5. Гнатенко П.И. Гражданское общество в контексте изменений, происходящих в Украине / П.И. Гнатенко // Грані. – 2013. – № 8. – С. 96–99.
6. Сінькевич О.Б. Соціокультурна ідентичність: виклики глобалізації / О.Сінькевич // Європеець як творець цивілізації розвитку і прогресу: Матеріали міжнар. наук. конф. 17-18 вересня 2013 року / Гол. ред. А. Карась. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 89–91.
7. Расевич В. Нові герої – нова спільна історія. Революція Гідності та війна за суверенну незалежну Україну – це вже спільна українська історія / Василь Расевич [Електронний ресурс]. Режим доступу:[http://zaxid.net/news/showNews.do?novi_geroyi__nova_spilna_istoriya&objectId=1314850]
8. Грицюк О. Соціально-політичні графіти революції гідності (на матеріалах Києва) / Грицюк Ольга // Етнічна історія народів Європи. Збірник наукових праць. Випуск 45. – К., 2015. – С.130–136
9. Скрицька Н. Культурна ідентичність у контексті самовизначення / Н. Скрицька // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Культурологія. – 2013. – Вип. 12(2). –С. 348–352.
10. Шевчук Д. Культурна ідентичність та глобалізація / Д. Шевчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Культурологія. – 2010. – Вип. 5. – С. 4–15.

УДК 133.522.1:37.016:[069+94(477)]

Ольга Іванова
Олена Іванова

Символи та знаки як джерело вивчення та атрибуції масонських предметів у збірці Національного музею історії України.

Досліджуються предмети (грамоти, знаки, предмети ритуалу) масонських лож Російської імперії кін. XVIII – перш. третини XIX ст., які зберігаються в збірці Національного музею історії України. Висвітлюють проблеми атрибуції

символіки на цих предметах.

Ключові слова: масони, масонські ложі, ритуальні предмети, символи, знаки.

Studied items (letters , signs, ritual objects) Masonic lodges Empire late. XVIII - first . third of the nineteenth century. , which are stored in the collection of the National Museum of History of Ukraine . The highlight problems of attribution symbols on these subjects.

Key words: *Masons, Masonic lodges , ritual objects , symbols, signs.*

Серед різноманіття тематичних музейних колекцій Національного музею історії України вирізняється нечисленна, але за своїм наповненням унікальна збірка масонських предметів та писемних джерел. Колекція нараховує 27 од., датується переважно кін. XVIII – першою третиною XIX ст. і географічно обмежується Російською імперією. Зібрання умовно можна поділити на дві групи – ритуальні предмети, тобто ті, що приймали участь у ритуалі або слугували для визначення ступеню посвяти, та ті предмети, які вказували на приналежність до певних лож. Щодо історії надходження, то виходячи з аналізу старого шифрування можна припустити, що колекція походить з Музею революції м. Києва.

Масонство (або франкмасонство)¹ – морально-етичний рух, який виник у Великобританії на поч. XVIII ст. (за іншими джерелами в кінці XVII ст.) і згодом поширився в інших країнах, спочатку в європейських – Франції, Німеччині, Росії і т.д., а далі по усьому світу. У більш широкому значенні «масонство» - це система моралі, викладена в алегоріях та проілюстрована символами. Назва і структура товариств (або лож) масонів були запозичені від середньовічних цехів (братств) будівників-каменярів, частково від середньовічних рицарських і містичних орденів (наприклад, від тамплієрів) [33, с. 1 – 3]. І все ж у ряді наукових праць, присвячених цій тематиці, існує думка, що масонські товариства не просто запозичили свою назву, структуру і символіку від середньовічних будівельних цехів, а мають пряме походження від них. Вони поступово еволюціонували від ремісничих братств каменярів, які займались будівництвом готичних храмів для духовно-етичних спільнот «вільних каменярів», які проповідували створення гармонічного і справедливого для всіх людського суспільства. Організаційно масонство існувало у формі місцевих лож – зазвичай невеликих груп чисельністю до 40-50 осіб, об'єднаних територіально. Місцеві ложі засновуються Великою Ложею, яка слугує для них материнською. Перша Велика Ложа була створена у 1717 році в Лондоні. Свої ложі масони називали Соломоновим храмом, який вважався ідеалом будь-якого храму.

Первинне масонство не було організоване в таємничі товариства – це був відкритий для всіх союз людей, пов'язаних устремлінням до самовдосконалення, до життя в душі братської любові і внутрішньої свободи, доступ до якого був відкритий для всіх бажаючих. Його статuti та цілі не були таємними – вони були опубліковані

---

¹ **Франкмасони** (від англ. Free-mason або від старофранц. Franc-macon) – вільний каменяр тобто каменотес “вільних каменів”. «Вільними каменями» (free-stones), на відміну від звичайного каменю (rough-stones), в Англії називались м'які породи, які використовувались для тонкої барельєфної роботи. Тобто франкмасонами в готичну епоху називали кваліфікованих будівельних робітників, які працювали з цими м'якими породами каменю.

для широкого ознайомлення, тільки обряди ордену та його ритуал становили таємницю для сторонніх. Ієрархія була не складна – в ложах існувало тільки три ступені (учень, товариш, майстер). Перехід від одного ступеня до іншого не складав ніяких труднощів. У Конституції Великої Ложі Франції знаходимо наступне: «Масонство - це всесвітній союз людей, заснований на солідарності. Цілі масонства – моральне вдосконалення людства. Його девіз – Свобода, Рівність і Братерство.» [21, с.10-11]. Вільні каменярі вважали, що можна досягти Раю або Царства Астреї на землі шляхом морального, розумового і фізичного вдосконалення кожної особистості.

З подальшим поширенням масонства і залученням до нього широких аристократичних кіл почався процес руйнування простої ієрархії та прозорої організації первинного масонства. З'явилися легенди про існування невідомих ієрархів, які володіють таємничими знаннями, доступ до яких іншим масонам неможливий. Таким чином порушився основний принцип – рівності і братерства, з'явилася складна ієрархічна структура з численними ступенями посвяти (градусами). Так, у Франції в 1758 р. виникла система² масонських лож під назвою «Імператори Сходу і Заходу», яка включала в себе 25 ступенів [19, с. 45]. Представникам аристократичних кіл важко було не рахуватись зі своїм походженням та статусом, і тому завдяки їм первинне масонство з часом трансформується в закриту таємничу організацію, фактично аристократичну касту [23, с. 101].

Роз'єднує масонські товариства і різні погляди на історію їх походження. Легенда про походження масонства від тамплієрського ордену виникла у Франції, а в Німеччині, виходячи з неї, виникла тамплієрська масонська система під назвою «Строгого нагляденія», яка згодом мала свої ложі і в Росії [26, с.136]. У 1776 р. на базі берлінської масонської ложі був заснований орден «Злато-Трояндового Хреста», який ще називався розенкрейцерівським. За легендами він заснований в XIV – XV ст. лицарем Христіаном Розенкрейцом, який багато подорожував по Сходу і привіз звідти особливі знання, хранителями яких є члени цього ордену.

Серед російських масонів існувала легенда, що перша ложа в Росії була створена Петром I після його повернення із закордонної подорожі. Але більш достовірні відомості про заснування в Росії масонства відносяться до 1731 р., коли гросмейстер Великої Лондонської Ложі лорд Ловел призначив капітана Джона Філіпса провінційним великим майстром «для всієї Росії» [24, с. 8]. Більш інтенсивно масонство в Росії починає розвиватись в 40-их рр. XVIII ст., у період правління Єлизавети, але залишається чужим для російського суспільства і вербує собі нових adeptів серед німців Петербурга. Зрідка до його лав вступають представники російської знаті і зазвичай ті, що жили за кордоном, і які, можливо,

---

² Перші ложі, які виникали поза межами Англії, вважали саме англійське масонство істинним і намагались мати так звані патенти на свої товариства (своєрідний дозвіл і підтвердженням їх належності до цього руху). З подальшим поширенням масонства в інших країнах цей зв'язок з історичною батьківщиною масонства розривається. Виникають цілі складні системи лож, центри яких знаходились інколи в інших країнах, але які були об'єднані між собою єдиними програмними документами, статутами і цілями. Називали їх або за країною походження - місцем де перебуває материнська Велика Ложа (наприклад існувала французька, шведська система), або за ім'ям гросмейстера Великої Ложі (система Ціннедорфа).

там вступали до ордену. Масонство в цей період були модною забавою, мало поширеною, національно не забарвленою і освяченою в очах російської знаті тільки її закордонним походженням.

Могутнім поштовхом до розвитку російської суспільної думки став період правління Катерини II. І саме з цього часу російська інтелігенція знаходить релігійно-ідеалістичну філософію масонства дієвим засобом для особистого вдосконалення і вдосконалення суспільства взагалі. З цього часу масонство в Росії стає безпосередньо російським. Отже, справжня історія масонства в Росії почалась в 70-ті рр. XVIII ст., коли виникли одночасно дві масонські системи, які користувались великим успіхом – Єлагінська і Ціннендорфська³ (або шведсько-берлінська чи рейхелівська), які спочатку працювали в перших трьох ступенях «іоанівського» або «символічного» масонства⁴, що переслідували цілі релігійно-морального виховання людини. Тут масони працювали над приведенням «дикого каменю» - символу гріховності людини в «досконалу кубічну форму», що символізували очищення від пороків і набували широкого значення в порівнянні з попередніми релігійними поняттями, глибоко замислювались над питанням віри і моралі, тобто наполегливо працювали над самовихованням [26, с.128]. Саме тому найпоширенішим символом цих ступенів посвяти є мініатюрні відтворення знарядь праці каменярів – підвіски-кельми (в російській історичній літературі вживається поняття «мастерки»). Такі підвіски закріплювались на нагрудних стрічках або на перев'язях і виготовлялись з різних матеріалів у відповідності до градусу.

В колекції Національного музею історії України (далі НМІУ) представлено 3 од. таких підвісок – 2 металеві без будь-яких оздоблень [1,2] відносяться до I ступеню – учня, і 1 од. [3] виготовлена із кістки і належить, безумовно, до вищого ступеню, ймовірно, до майстра (III ступінь). Звертає на себе увагу і печатка із сердоліку [4], де розміщені гравіровані зображення практично всіх символів іоанівського масонства. Це - шестикутна зірка Давида, мотузка, зав'язана так званим «кафінським» (або «Генуезький» вузол від назви м.Кафи - колонії Генуї в середні віки) тобто безкінечним вузлом, який нагадував вензель і був символом нерозривного єднання всіх масонів. Також це - кельма, молоток, циркуль, косинець. Власник цієї печатки, виходячи із матеріалу і символів на ній, належав до рівня майстра.

Цікавим атрибутом іоанівського масонства і масонства взагалі є фартух або запон, який є одночасно найважливішим символом і ритуальним предметом, який також визначав рівень посвяти. Він був запозичений від тих шкіряних фартухів справжніх каменярів, які використовувались під час роботи. Масонський запон носився на поясі, під мундиром або фракком. У його верхній частині розміщувався

---

³ Йоганн Вільгельм Кельнер фон Ціннендорф (1731-1782) майстер ложі «Трьох золотих ключів», яка працювала в Берліні за шведською системою, ним відредагованою. Ціннендорф доручав масону П.Рейхелю створити в Росії ложі за берлінською системою. Тому з часом ці ложі набули ще й третьої назви – ложі **рейхелівської системи**.

⁴ Три ступені «іоанівського» або «символічного» масонства – ступені, які були в первинному англійському масонстві – учень, товариш і майстер, без надбудов, які виникли пізніше. Покровителем цих ступенів вважався св. Іоан Хреститель, як проповідник духовного відродження, звідси і назва. Кольорами цих ступенів були колір «золота і неба», тому його ще називали «блакитним англійським масонством».

трикутної форми клапан, для кріплення до одягу. Положення цього клапану також вказує на градус. Учень носив його піднятим, а коли ставав товаришем, то клапан опускався на сам фартух. Саме такий зразок представлений в збірці музею [5]. Це білий шкіряний фартух з опущеним клапаном, який належав масону II ступеню-товариша або підмайстра. Білий колір символізує високі етичні стандарти, яких мав досягти вільний каменярь у відношенні до себе і своїх дій. Фартухи учня і товариша виготовлялись із білої шкіри без будь-якого декорування, а починаючи з III градуса (майстра) на них з'являються символічні зображення.

Бажання російських масонів проникнути в таємниці вищих ступенів спонукає шукати інші системи. Більшість вважало, що саме розенкрейцери це і є істинне масонство, що вони володіють «великими таємницями», їх вчення просте, зрозуміле, допомагає в пізнанні Бога і самого себе. У Росії орден «Злато-Трояндового Хреста» з'явився в 80-ті рр. «Єдиним верховним предстоятелем» розенкрейцерів в Росії в 1781 р. був призначений педагог і просвітитель І. Г.Шварц⁵. Із допомогою їх російському масонству стали доступні більш високі ступені посвяти (за деякими джерелами до 9 ступеня). Три ступені, які безпосередньо знаходились над іванівськими, називались шотландськими, виходячи з легенди їх походження з цієї країни, а оскільки покровителем Шотландії вважався Андрій Первозваний, то ці ступені мали назву андріївських або червоне масонство.

Відмінною ознакою Андріївських високих ступенів були хрести-підвіски, які кріпились на кольорових шовкових розетках або на стрічках, як нагадування клятви: «... разнасаждать учение Вольных Каменщиков, не щадя своей жизни» [30, с.100].

У колекції НМІУ представлено дві унікальні підвіски такого типу кін. XVIII-поч. XIX ст. [6]. Характерною є підвіска Р-33 – у вигляді семипроменевої зірки із жовтого металу, на лицеву сторону якої накладений Андріївський емалевий зеленого кольору хрест із зображенням святого апостола Андрія Первозванного. На звороті розміщений трикутник або, як його називали масони, Дельта⁶ з написом на івриті: «ג' י ג'», що в російській транскрипції передається як Іегова - ім'я Бога.

З легендою про будівництво храму Соломона пов'язаний обряд посвяти майстра. Всіма роботами на будівництві храму керував архітектор Адонірам або Гірам – учень єгипетських мудреців. Гірам поділив усіх робітників на три ступені: учень, товариш або підмайстер, майстер. Кожному повідомив певне слово, при промовленні якого робітники отримували свою плату, згідно свого ступеню. Група підмайстрів, бажаючи отримати більше грошей, змовляється з метою дізнатись слово майстра у архітектора, а коли це не вийшло вбивають його. Тіло сховали, але його місцезнаходження відкрила гілка акації. Коли Соломон дізнався про загибель

---

⁵ Шварц Іван Григорович (1751, Трансільванія – 1784, помістя Очаково Московської губернії) - педагог і просвітитель, активний діяч російського масонства, лідер і теоретик російського розенкрейцерства, близький друг і сподвижник М.І.Новікова.

⁶ Дельта або Промениста Дельта - трикутник, на тлі якого або був присутній напис, або зображення ока. Головний масонський символ, який був запозичений із християнської традиції, де трикутник символізує Трійцю, а око - Всевидячого Бога. Промениста Дельта нагадувала масону про всепроникнення Творця, а також про те, що в кожного масона є своя зірка, яка йому світить в його трудах і направляє в пошуках.

Архітектора або Великого Майстра сильно засмутився. Всі інші робітники, щоб довести свою непричетність до вбивства, прийшли в білих рукавичках. Тому всім, хто вступає до масонських товариств, вручали білі рукавички як символ чистих намірів [30, с.100 – 101]. Ця легенда є основою ритуалу посвяти в III ступінь – майстра, який є найбільш важливий і драматичний, оскільки він заснований на темі смерті, її сприйняття і осмислення людиною. Основне гасло обряду висловлювалось поширеним у масонській символіці латинським висловом: «Memento mori» - «Пам'ятай про смерть». Тому більшість предметів мало траурну символіку, що яскраво ілюструє представлений в колекції НМІУ запон майстра [7] кін. XVIII - поч. XIX ст. Він виготовлений із білого шовку, на тлі якого нашиті 4 шовкові розетки чорного кольору, а на клапані розташовано металеву накладку у вигляді черепа з кістками – символу зневаги до смерті. Саме тому в обряді посвяти головну роль відігравав ще один ритуальний предмет – шпага. Шпагу використовували під час символічного вбивства масона – товариша і подальшого відродження вже як майстра. У фондовій збірці музею зберігається масонська шпага [8], яка датується кін. XVIII - поч. XIX ст. На голівці її рукояті розташоване зображення рівня, що символізує рівність всіх братів-масонів. Предмет з таким зображенням міг належати масону – першому або другому наглядачеві ложі, тобто помічнику управляючого майстра ложі. Шпага наглядача використовувалась також і при посвяті у I ступінь. Другий наглядач за допомогою своєї шпаги «доводив» кандидата на особливий килим (тапію), на яких із допомогою різних символічних зображень відтворювали в алегоричній формі основи масонського вчення [30, с.102]. Зразком таких алегоричних зображень може бути підвіска – медальйон з музейної колекції, на якій вміщені основні символи іоанівського масонства (колони Гармонії, між ними розкрита Біблія з циркулем і косинцем, вгорі – сонце, місяць, 7 зірок⁷ і Промениста Дельта).

Щойно посвяченому і «відродженому до життя» майстру вручали запон його градусу, ключ і молоток. У музейному зібранні представлені подібні атрибути. Це ключ [9] із слонової кістки – символ таємниці і того, хто її зберігає, а також символ пізнання цієї таємниці шляхом пошуку і самопожертви. Ключ підвішувався на блакитній стрічці, яка, на жаль, не збереглась. Молоток [10], виготовлений із сердоліку і позолоченого металу, міг належати як майстру, так і першому чи другому наглядачеві ложі, і символізував мовчання і покору [30, с.95-96].

Основна символіка розенкрейцерів - троянда на хресті. Троянда – символ вічності матерії, сил природи, над пізнанням яких працювали розенкрейцери. Хрест – символ духу, істинне походження якого теж намагались пізнати масони [29, с.60]. Таке поєднання символів розташовано в центральній частині запону кін. XVIII ст. з колекції НМІУ [11]. Запон виготовлений з білого шовку, на тлі якого з допомогою технік аплікації, вишивки гладдю, гаптування металевую позолоченою і срібною нитками та блискітками, відтворено ряд зображень, які відповідають вищим ступеням посвяти ордену «Злато-Трояндового Хреста». Біля підніжжя хреста

---

⁷ Сонце символізувало істину, мужність, правосуддя, місяць – чисте кохання, стриманість, природу, сім зірок – сім дарів Святого Духа – мудрість, розум, совість, кріпость, життєву силу та розум, який вказує шлях до істини.

розташований третій головний символ розенкрейцерства – пелікан, який годує своєю кров'ю та плоттю пташенят і захищає їх розкритими крилами. Тобто, пелікан приносить себе в жертву і символізує Христа, який рятує людський рід своєю кров'ю. На клапані – зображення Променистої Дельти. Даний музейний предмет, крім свого масонсько-ритуального навантаження, є зразком вишуканого твору декоративно-ужиткового мистецтва кін. XVIII ст. (Фото 02)

Під кінець правління Катерини II в 1790 р. почався процес згортання усіх робіт у масонських ложах, пройшли арешти і допити більшості лідерів і ідеологів масонського руху. Імператриця, яка спочатку іронічно відносилась до масонських братств, після французької революції 1789 р., почала вбачати в цьому явищі небезпечні тенденції. У періоди гонінь більшість лож припинили своє існування, а інші на певний час призупинили свої дії і активізували роботу вже на поч. XIX ст. Прикладом такої ложі є розенкрейцерівська ложа «Пелікана благодійності», заснована в 1772 р., яка в 1805 р. була перейменована для того, щоб придати їй нового блиску і присвятити цю назву молодому імператору Олександрю I. Ложа була відкрита під назвою «Олександра благодійності до коронованого пелікану», у зв'язку з чим всім братам був розданий новий розпізнавальний знак. Підвіска-хрест цієї ложі є в музейній колекції [12] і збереглась з репсовою кольоровою стрічкою. На звороті знаку розташоване зображення змії, яка тримає свій хвіст в пащі (символ вічності і мудрості), а по центру – дата перейменування. Подібний хрест зберігається в колекції Ермітажу в Санкт-Петербурзі⁸. Потрібно зазначити, що розпізнавальні знаки масонських лож вручали при вступі до братства. На них традиційно розміщувались дати заснування ложі (або перейменування), девізи, інколи прізвище посвяченого (вигадане або реальне), яке одночасно вносилося до таємних списків ложі. Знаки лож, які відносяться до тих історичних періодів, коли масонські братства намагались не широко афішувати свою роботу (особливо кін. XVIII ст.), мають всю інформацію зашифровану, що унеможливорює їх ідентифікацію. В колекції НМІУ до такого типу можна віднести 5 знаків.

Доповнює хрест-підвіску ложі «Олександра благодійності до коронованого пелікану» грамота (Фото 01), [13] датована 1817 р., видана Шарлю Вандерфуру про те, що він пройшов перші три ступені посвяти і брати ложі рекомендують довірити йому всі види діяльності і всі таємниці ложі. Бланк грамоти прикрашений зображенням трьох колон з доричною, іонічною і корінфською капітелями, що символізує мудрість, силу і красу [223, с.188-189]. Документ скріплений підписом майстра ложі, російським вченим І. В. Бебером.⁹ Саме він, за деякими джерелами, на особистій аудієнції з Олександром I, переконав імператора виступити покровителем російського масонства [32, с.89]. А у 1813 р. гросмейстер І.В.Бебер був головою в масонському урочистому обряді поховання М.І. Кутузова, який мав 7 ступінь шведського масонства - Рицар Сходу [28, с. 120].

---

⁸ Колекція масонських предметів Ермітажу нараховує близько 400 од. На базі цієї колекції була створена виставка «Премудрость Астреи. Памятники масонства XVIII – первой трети XIX в собрании Эрмитажа», яка працювала з 18 травня до 1 вересня 2013 р.

⁹ **Бебер Іван Васильович** (Іоган) (1746, Веймар – 1820, Санкт-Петербург) – ентомолог, ботанік, член-кореспондент Петербурзької АН, педагог, активний діяч масонського руху.

У 1815 р. всі великі ложі Європи були повідомлені про утворення на Сході Санкт-Петербургу Великої ложі «Астрея». Великим майстром Великої ложі «Астрея» став граф В.В.Мусін-Пушкін¹⁰. В 1816 р. серед членів ложі були імена Олександра Грибоєдова, Петра Чаадаєва, Олександра Бенкендорфа, Павла Пестеля та ін. На момент припинення своєї діяльності в 1822 р. вона нараховувала 1404 братів [27, с.12]. Кількість лож, які входили до «Астреї» досягло 24, в тому числі до неї належала ложа «Любові до істини» в Полтаві, серед членів якої були відомі діячі України І.Котляревський, І.Бібіков, В.Тарновський, С.Кочубей, Капністи [32, с.84]. Знак-підвіска «Астреї» (Фото 03)[14], із фондової збірки НМІУ - іменний і належав тому ж Шарлю Вандерфуру. Знак трикутної форми, над верхній кутом розташоване рельєфне ажурне зображення мотузки з «кафінським» вузлом. На лицевій стороні в центрі трикутника - рельєфне зображення богині Астреї з циркулем у руці. На звороті французькою мовою гравірований текст, який свідчить, що знак-підвіска належав почесному офіцеру великої ложі «Астрея». Підтверджує ці відомості і грамота [15] з музейної колекції, датована 1821 р. Грамота видана Ш.Вандерфуру - наглядачеві ложі «Олександра благодійності до коронованого пелікану» про те, що він плідно працював в цьому градусі 4 роки і за це отримує посаду почесного офіцера Великої ложі «Астрея». Документ на пергаменті, французькою мовою, скріплений сургучною печаткою із зображенням Астреї. Масонські грамоти є унікальними документальними джерелами, які висвітлюють цікаві історичні явища і, крім того, містять оригінальні рукописні автографи визначних постатей масонського руху. Зокрема, грамота Великої ложі «Астреї» власноручно підписана її Великим майстром В.В.Мусіним-Пушкіним.

Ще одна масонська грамота із фондової збірки НМІУ, [16] видана «21 дня 5 місяця 5819 року» польською ложею «Північний щит» на ім'я Міхеля Бутгаріна «у віці 21 року, родом з Польщі». Дата подана в масонській традиції літочислення і відповідає «1819 року». Документ підтверджує його належність до масонської ложі в «чині товариша». Ложа заснована у Варшаві 1780 р.[25, с.232]. Документ французькою мовою, рукописний, скріплений сургучною печаткою червоного кольору, яка до пергаменту кріпиться з допомогою блакитної стрічки. Під текстом – підпис одного із провідних громадсько-політичних діячів Царства Польського і великого майстра польського сходу Станіслава Костки Потоцького¹¹ [25, с.242].

Справжнім осередком майбутніх декабристів була ложа «Трьох чеснот», заснована в 1815 р. князем С.Г. Волконським. На 1817 р. не менше десяти членів ложі входили до декабристських організацій, зокрема П. Пестель, А. Муравйов-Апостол, князь С. Трубецькой, князь І. Долгорукий та ін. Відомо, що 1818 р. О.С. Пушкін балотувався як кандидат до цієї ложі[20, с.45]. В колекції музею представлений знак-підвіска ложі [17], у вигляді зображень перехрещених шпаг, хреста, якоря і палаючого серця. На верхній перекладині якоря гравірований напис – назва ложі: «3-х добродетелей». На звороті знаку гравірований напис: «II генв. 1816 В.С.П.Б.» Абревіатуру можна трактувати таким чином – великий секретар

¹⁰ Мусін-Пушкін Василь Валентинович (1773-1836) – Великий майстер Великої ложі Астрея.

¹¹ Станіслав Костка Потоцький (1755-1821) – граф, генерал коронної артилерії (1792), сенатор-воєвода Варшавського герцогства (1807), міністр народної освіти і віросповідання Царства Польського (1815-1820).

провінційного братства. На цей час секретарем був надвірний радник С.Г. Волховський, який у свій час був одним із засновників ложі [18, с.98].

В 1818 р. імператор Олександр I особисто відвідав ложу «Трьох чеснот», де мав бесіду з намісним майстром ложі Олександром Муравйовим. Останній так захопився бесідою, що звернувся до імператора за масонською традицією на «ти» - це викликало різко негативну реакцію монарха. А 1 серпня 1822 р. на ім'я управляючого міністерством внутрішніх справ графа В.П.Кочубея був отриманий наказ «О уничтожении масонских лож и всяких тайных обществ». З цього часу масонство офіційно назавжди припинило своє існування, проте завжди були відомості, що «въ тиши» воно довго ще продовжувало свою роботу [32, с. 87]. І на сьогодні, виходячи з електронних засобів інформації, в Україні існує Велика ложа України, до якої входить десять достойних лож. У Києві їх три.

Виникнення і поширення масонських організацій у XVIII - поч. XIX ст. є унікальним суспільно-політичним явищем. Поряд із завданнями духовного самовдосконалення масони прагнули вдосконалити суспільство, зробити його «корисним і приємним для всіх». Такі гуманістичні плани вступали в суперечність з реальним соціально-економічним становищем в Російській імперії, що об'єктивно ставило вільних каменярів на позицію опозиційності соціальної політиці царизму. Це в свою чергу стимулювало намагання раз за разом припиняти, забороняти або хоч би контролювати роботу масонських організацій. Проголошений масонами ідеал об'єднання людей на засадах братерства, любові, рівності та взаємодопомоги не може не викликати захоплення і в сучасної людини. Тому тема братств вільних каменярів цікава і актуальна. Колекція масонських музейних предметів із збірки НМІУ є добіркою унікальних і рідкісних атрибутів масонських духовно-етичних організацій і потребує безумовно подальшого вивчення.

Джерела та література

1. НМІУ Р-8.
2. НМІУ Р-16.
3. НМІУ Р-17.
4. НМІУ Р-6.
5. НМІУ Р-1.
6. НМІУ Р-33,34.
7. НМІУ Р-3.
8. НМІУ З-66.
9. НМІУ Р-5.
10. НМІУ Р-4.
11. НМІУ Р-2.
12. НМІУ Р-21.
13. НМІУ РД-89.
14. НМІУ Р-7.
15. НМІУ РД-123.
16. НМІУ РД-124.
17. НМІУ Р-12.
18. Брачев В.С. Масоны в России от Петра I до наших дней. – СПб, 2000.
19. Васютинский А.М. Французское масонство в XVIII в. // Масонство в его прошлом и настоящем. Т.1. – М., 1991 (репринтне відтворення видання 1914).
20. Глушко С. За кулисами видимой власти. – М., 1984.

21. Клизовский А. Правда о масонстве. – Рига., 1990.
22. Отеро М. Масонство. История, символы и загадки. – СПб., 2008.
23. Перцев В.Н. Немецкое масонство в XVIII в. // Масонство в его прошломь и настоящемь. Т.1. – М., 1991 (репринтное издание 1914).
24. Пыпин А.Н. Хронологический указатель русскихъ ложь отъ перваго введенія до запрещенія. 1731-1822. – СПб., 1873.
25. Рябининъ И.С. Польское масонство // Масонство в его прошломь и настоящемь. Т.2. – М., 1991 (репринтне відтворення видання 1915).
26. Семека А.В. Русское масонство в XVIII в. // Масонство в его прошломь и настоящемь. Т.1. – М., 1991 (репринтне відтворення видання 1914).
27. Серков А.И. Русское масонство. 1731-2000 // Энциклопедический словарь. – М., 2001.
28. Соколовская Т. Возрожденіе масонства при Александръ I // Масонство в его прошломь и настоящемь. Т.2. – М., 1991 (репринтне відтворення видання 1915).
29. Соколовская Т. Масонскія системы. // Масонство в его прошломь и настоящемь. Т.2. – М., 1991 (репринтне відтворення видання 1915).
30. Соколовская Т.О. Обрядность вольных каменщиковъ. // Масонство в его прошломь и настоящемь. Т.2. – М., 1991 (репринтне відтворення видання 1915).
31. Соколовская Т.О. Русское масонство и его значение в истории общественного движения (XVIII и первая четверть XIX ст.). – СПб, 1908.
32. Терлецкій В.Н. Масонство в его прошломь и ностоящемь. – Полтава, 1911.
33. Херасковъ И.М. Проісхождение масонства и его развитіе в Англии XVIII и XIX вв. // Масонство в его прошломь и настоящемь. Т.1. – М., 1991 (репринтне відтворення видання 1914).

Фото 01. Грамота масонської ложі «Олександра благодійності до коронованого пелікану». 1817р. С-Петербург.

Фото 03. Знак-підвіска масонської ложі «Астрейя». Поч. XIXст. С-Петербург.

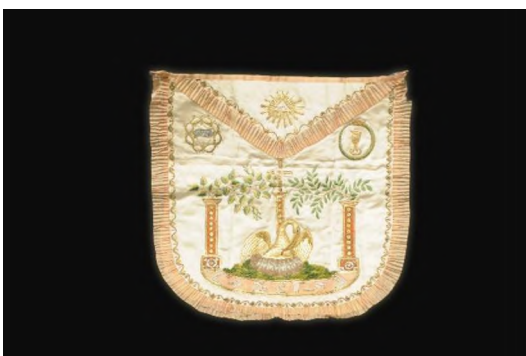

Фото 02. Запон ордену «Злато-Трояндового Хреста» . Кін. ХУІІІ ст.